

माहिती तंत्रज्ञान युगात मराठीचा विकास - काळाची गरज

प्रा. डॉ. सविता माधवराव पवार कला व विज्ञान महिला महाविद्यालय, मेहकर ता. मेहकर जि. बुलडाणा.

मराठीला अभिजात भाषेचा दर्जा मिळावा यासाठी आम्ही एकीकडे प्रयत्न करित आहोत. मराठीचे कौतुक करताना आम्ही थकत नाही. त्याचवेळी आम्ही तिला दुय्यम वागणूक देत असतो. मराठी भाषेवरील आमचा विश्वास आणि श्रद्धा आज कमी पडताना दिसत आहे. आमच्या आजूबाजूला, खेड्यापाड्यांतून येत असलेल्या इंग्रजी शाळा आज आमच्या जिद्दाळ्याचा विषय होत आहेत. मानसशास्त्रीयदृष्ट्या विचार करता शैक्षणिक उद्दिष्टांच्या दृष्टीने मातृभाषा माध्यम असण्याला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतरच्या काळापासून आजही मातृभाषा हे शिक्षणाचे माध्यम असावे की नसावे अशा प्रश्न चर्चिला जातो आणि त्याचे सोयीस्कर उत्तरही आपण शोधत असतो. मराठी माध्यमाचा प्रश्न बाजूलाच राहतो, मराठी हा विषयच पर्यायी म्हणून स्वीकारलेला आपल्याला दिसतो. विज्ञान शाखांमध्ये मराठीला पर्याय म्हणून इतर विषय आहेत. मराठीला पर्याय म्हणून माहिती तंत्रज्ञानासारखे विषय, असे निर्णयही होताना दिसतात. असे निर्णय अज्ञानमूलक आहेत. आजचे युग संगणकाचे आहे म्हणून पहिल्या वर्गापासून संगणक शिकविण्याची जशी आवश्यकता नाही तशीच इंग्रजीचे ज्ञान हवे वा ती अवगत व्हावे यासाठी पहिल्या वर्गापासून इंग्रजी विषय असणे वा इंग्रजी शाळांमधूनच शिक्षण देण्याचा अड्डाहास योग्य नाही. भाषा हे ज्ञान वाहून नेण्याचे माध्यम आहे. ज्ञान अवगत होणे हे महत्त्वाचे आणि कोणत्याही विषयाचे ज्ञान मातृभाषेतून जेवढ्या सहजतेने आत्मसात होईल तेवढ्या सहजतेने ते परभाषेतून आत्मसात होणे कठीण आहे. परभाषेतून जेवढा आम्ही शिकतो तेवढा ज्ञान घेणे बाजूलाच राहते आणि आमचा बराचसा वेळ आणि शक्ती परभाषा आत्मसात करण्यात खर्ची होते. ज्ञान सहजतेने मिळत नाही आणि ते मिळविण्यात आत्मियताही राहत नाही. श्री यशवंतराव चव्हाण यांनी मराठीतून शिक्षण देण्याला महत्त्व दिले आहे. त्यांनी इंग्रजीचा अट्टर केला नाही तर मराठी ही अधिक कशी संपन्न करता येईल, नव्या जगाची आव्हाने पेलण्याच्या दृष्टीने ती अधिक सक्षम कशी होईल यावर भर दिलेला दिसतो. विज्ञानक्षेत्रामध्ये ज्यांनी भरीव कामगिरी केली असे जयंत नारळीकर यांनीही मराठीतून शिक्षण घेण्यावर भर दिला आहे. त्यांच्यामते विज्ञान तंत्रज्ञानासारखे विषयही मराठीतून शिकता येतील त्यासाठी मराठीमध्ये पारिभाषिक शब्दांचा संग्रह वाढायला हवा. अर्थाला जवळचे असे काही नवीन शब्द मराठीमध्ये तयार व्हावेत. इंग्रजीतील काही शब्द मराठीने स्वीकारलेले आहेतच. मराठी परभाषेतील शब्द स्वीकारत जाईल तेवढी ती विस्तारत जाईल. मराठीच्या शुद्धीकरणाचा विचार ठेवला तर मराठी विकास पावणार नाही. नव्या युगाची आव्हाने ती पेलणार नाही. काळ बदलतो आहे त्याबरोबर मराठी भाषेनेही नव्या बदलांना सामोरे जायला हवे. मूळ स्वरूपाला धक्का लागणार नाही अशा तऱ्हेने नवी परिवर्तने तिने स्वीकारायला हवीत. तिचा शब्दसंग्रह वाढायला हवा. क्लिष्ट, उच्चारणदृष्ट्या कठिण असे शब्द लोकव्यवहारातून बाजूला पडत जातात. त्यापेक्षा परकिय शब्दाला पर्यायी साधे, सरळ व अर्थप्रवाही शब्द निर्माण करावेत वा परकिय भाषेतील शब्द मराठीने स्वीकारावेत. मराठी भाषाविकासाच्या दृष्टीने त्यांचे विचार मौलिक आहेत. रोजचे जिवन जगत असताना फारसा विचार न करता आपण काही गृहीतके स्वीकारून चालत असतो. जसे दर्जेदार शिक्षण घेण्यासाठी इंग्रजी येणे वा इंग्रजी माध्यमातून शिक्षण घेणे आवश्यक आहे. ग्रामीण भागातील विद्यार्थी मागे पडतात कारण त्यांना इंग्रजीमध्ये गती नसते वा इंग्रजी माध्यमातून त्यांचे शिक्षण झालेले नसते, नोकऱ्यांमध्ये टिकून राहण्यासाठी इंग्रजी येणे आवश्यक आहे. परंतु हे सारे भ्रम आहेत. वस्तुस्थिती अशी आहे की, आज आपण पाहतो स्पर्धापरिक्षांमध्ये ग्रामीण भागातील मातृभाषेतून शिक्षण घेतलेली मुले आज अग्रेसर आहेत. नोकरीसाठी व्यावहारिक इंग्रजी येणे आवश्यक आहे. त्याचा ज्ञान ग्रहणाशी संबंध असण्याचा प्रश्न नाही. त्यासाठी इंग्रजी एक भाषा म्हणून शिकण्यास हरकत नाही परंतु इंग्रजी हे माध्यम असायला पाहिजे, अशी आवश्यकता नाही. कालपर्यंत इंग्रजी माध्यमाची कास धरणारे पालक सहसा वरच्या वर्गातले असत. आता आर्थिकदृष्ट्या निम्न स्थरातले, क्वचित झोपडपट्टीत राहणारे पालक सुद्धा आपल्या मुलांना इंग्रजी माध्यमांच्या शाळेत दाखल करतात. आपला आर्थिक आणि सामाजिक दर्जा उंचावेल असा आशावाद त्यामागे असतो. मराठी भाषा समृद्ध व्हावी असे वाटत असेल तर मराठी भाषकांनी मराठीची होणारी अवहेलना थांबविली पाहिजे. ती ज्ञानविज्ञानाच्या अंगाने, माहिती तंत्रज्ञानदृष्ट्या ज्ञानवाहक कशी होईल, असा प्रयत्न करायला पाहिजे. पूर्वीपासून मराठीला ज्ञान भाषेचा दर्जा मिळालेला नाही. पूर्वी ज्ञानभाषा संस्कृत होती त्यानंतर बहामनी काळात ती अरबी, फारशी, राहिली तर इंग्रजी आमदानीत ज्ञानभाषा इंग्रजी राहिली. त्यामुळे ज्ञान जनसामान्यांपर्यंत पोहचले नाही आणि मराठीही विस्तार पावली नाही. परभाषेतील ज्ञान मराठीत आणणे आणि त्यादृष्टीने तिला समृद्ध करणे मराठीच्या भवितव्याच्या दृष्टीने आवश्यक आहे. तसेच मराठीविषयी डोळस अभिमान असावा, तिच्याविषयीचा अतिअभिमानही तिच्या विकासाला अडसर ठरू शकतो. तसे तिच्याविषयीचे चुकीचे पूर्वग्रहही तिला मारक ठरू शकतात, याची जाणिव ठेवणे आवश्यक आहे.

मराठीला अभिजात भाषेचा दर्जा मिळविण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न होत आहेत. आतापर्यंत तामिळ, तेलगू, कन्नड, संस्कृत या भाषांना अभिजात भाषेचा दर्जा प्राप्त झालेला आहे. अभिजात भाषेसाठी काही निकष आहेत. जसे तिचे अस्तित्व दीड ते दोन हजार वर्षांपूर्वीचे असले पाहिजे. काळाच्या ओघात भाषा बदललेली असेल पण तिचा गाभा, चौकट, बदलताकामा नये. वेगवेगळ्या काळात भाषेची संपूर्ण वेगळी रूपे असू नयेत. तसेच भाषेतील साहित्य अत्यंत श्रेष्ठ दर्जाचे असावे. इतर भाषेचा प्रभाव चालेल परंतु ती स्वतंत्र भाषा असावी. मराठी या निकषावर खरी उतरते. मराठीला अभिजात भाषेचा दर्जा मिळावा म्हणून केंद्र सरकारला अहवाल सादर करण्यासाठी मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण यांनी प्रसिद्ध साहित्यिक रंगनाथ पठारे यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती नियुक्त

केली होती. समितीच्या अहवालानुसार मराठी भाषा संस्कृतपासून नव्हेतर वैदिकपूर्व बोली भाषांमधून जन्माला आलेली आहे. ती सात-आठशे वर्षे जुनी नव्हे तर तब्बल दोन हजार वर्षांपासूनची भाषा आहे. अभिजात भाषेसाठीचे सर्व निकष ती पूर्ण करते.

महाराष्ट्राचे राजे सातवाहन यांनी प्रतिष्ठानयेथे राज्य केले. प्राकृत भाषेला उत्तेजन दिले व पर्यायाने मराठीच्या जन्माला मदत केली. सातवाहनाला संस्कृत माहित नव्हती म्हणून त्याने प्राकृताला आश्रय दिला. सातवाहनाच्या काळात मराठी प्राकृतात 'कर्पूरमंजिरी' व 'सप्तशती' (इ. स. पूर्व १५०) यासारखी रचना झाली.

महाराष्ट्राची लोकवसाहत ज्याप्रमाणे निरनिराळ्या लोकघटकांनी मिळून झाली, त्याचप्रमाणे मराठी भाषा ही निरनिराळ्या प्राकृत भाषांच्या विशेषतः 'महाराष्ट्री' व 'अपभ्रंश' यांच्या मिश्रणाने बनली.हालाच्या सप्तशतीतील काव्यरचना ही महाराष्ट्रात प्रचलित असलेल्या लोकप्रिय काव्याचे संकलन असून त्यात 'मरहट्टु देशी भाषा' असे हा कवी आपल्या भाषेला संबोधतो. नंदराजाच्या वेळेचा शालीवाहनाचा प्रधान गुणाढ्य यांचा 'बृहत्कथा'प्राचीन मराठीतील हाल्याची 'गाथासप्तशती' प्रवरसेनाचे 'सेतुकाव्य' विजयादित्याचा सातारा येथे सापडलेला ताम्रपट, श्रवणबेळगावचा शिलालेख, बाराव्या शतकातील निर्माण झालेले धार्मिक साहित्य, धार्मिक संप्रदाय जसे महानुभावपंथ, वारकरी संप्रदाय आणि त्यांचे साहित्य, शिवाजी महाराजांच्या काळातील 'राज्यव्यवहारकोश', कृष्णाजी शामराव यांची 'भाऊसाहेबांची बखर,' वामन पंडितांची 'यथार्थदीपिका', 'सीतास्वयंवर', रघुनाथ पंडितांचे 'नलदमयंतीस्वयंवर,' श्रीधर पंडितांचे 'पांडवप्रताप', मोरोपंतांची 'आर्या', 'केकावली' इ. वाङ्मयाने मराठीमध्ये अभिजात शैली विकसित केली आहे.

मराठीला ५२ बोलीभाषा आहेत. ७२ देशांमध्ये ती बोलली जाते. भारतातील सर्व राज्यांमध्ये ती आहे. भारतात ती चौथ्या क्रमांकाची भाषा आहे. जगात बोलणाऱ्यांच्या संख्येनुसार तिचा एकोणिसावा क्रमांक लागतो. चिनची मॅडरिन ही जगात सर्वाधिक ९३ कोटी लोक बोलतात, स्पॅनिश भाषा ३८ कोटी लोक बोलतात, इंग्रजी ३६ कोटी, हिंदी २९ कोटी आणि मराठी ७कोटी लोक बोलतात. मराठी भाषा आणि संस्कृती टिकविण्याचा प्रयत्न करणे ही सर्वांची जबाबदारी आहे. मराठी भाषेला टिकविणे हे आपले स्वत्व, आपले अस्तित्व टिकविण्यासारखे आहे. आपले स्वत्व गमावून केलेली प्रगती ही मूल्यहिन ठरते. जगातील बहुसंख्य देशांची उभारणी एक भाषा - एक देश, या तत्त्वावरच झालेली आहे. भारत हा बहुभाषिकांचा देश आहे. त्यामुळे इंग्रजीला पर्याय ठरू शकेल अशी एकच एक भाषा उभारण्यामागे आपले राष्ट्रबळ कधीच एकवटू शकत नाही. आतापर्यंत सर्वच भाषा इंग्रजीशी एकेकट्या लढत राहिल्या आणि परिणामतः त्यांची पीछेहाट होत गेली. त्यामुळे इंग्रजी विरोधात लढणे वा आकांडतांडव करणे हा हेतू न ठेवता मराठीचा विकास अधिकाधिक कसा होईल हा हेतू ठेवायला हवा.

भाषा हे संवादाचे सर्वात महत्त्वाचे माध्यम आहे. संवाद मग तो प्रत्यक्ष स्वरूपातला असो वा माध्यमाद्वारे होणारा असो, मराठीचा वापर संवादामध्ये वाढायला हवा. भाषेच्या आधारावर एखादा देश निर्माण होऊ शकतो एवढे सामर्थ्य भाषेमध्ये असते. बांग्लादेशाची निर्मिती भाषेच्या आधारावर झाली आहे. भारताच्या विभाजनानंतर पश्चिम आणि पूर्व पाकिस्तान असे खंडीत राष्ट्र निर्माण झाले. त्यांचा धर्म एक असला तरी भाषा भिन्न होत्या. पश्चिमेत उर्दूचा वरचष्मा व पूर्वेची भाषा बांग्ला. पश्चिमेतील राज्यकर्त्यांनी पूर्वेवर उर्दू लादण्याचा प्रयत्न केला आणि वेगळीकिची ठिणगी पडली. आजही बांग्लादेश हा इस्लामी देश असला तरी त्याची राष्ट्रभाषा उर्दू नाही तर बंगाली आहे. गुरुदेव रवींद्रनाथ टागोर आणि त्यांचे रवींद्र संगीत हे त्या देशाचे आराध्य आहे. त्यांचे राष्ट्रीय कॅलेंडर ही इस्लामी नसून बांगला आहे. भाषेच्या ठिकाणी असलेले हे सामर्थ्य लक्षात घेऊन आपण मराठी भाषा अधिक समृद्ध करण्याचा प्रयत्न करायला हवा आहे. भाषेचे सामर्थ्य वाढेल परिणामी त्या भाषकांचे सामर्थ्य वाढेल. यासाठी इंग्रजीचा अट्टर करण्याची जरूरी नाही तर मराठीला अधिक बळकट करण्याचा प्रयत्न करावा.

कोणत्याही भाषेला आज पुढे जायचे असेल तर ती केवळ साहित्याची भाषा वा काव्याची भाषा असणे पुरेसे नाही. तसेच ती केवळ बोलीभाषा असणेही पुरेसे नाही तर ती ज्ञानभाषा असायला पाहिजे. स्वभाषेतून ज्ञानाची निर्मिती करणे, त्या ज्ञानाचे समाजाच्या सर्व स्तरांमध्ये तात्काळ वितरण करणे तसेच आर्थिक आणि सामाजिक विकासासाठी त्या ज्ञानाचे सर्वसामान्यांसाठी सातत्याने उपयोजन करणे याबाबी अत्यंत महत्त्वाच्या आहेत. आर्थिक आणि सामाजिक प्रश्न सोडविण्यासाठी स्वभाषेतल्या ज्ञानाचा वापर करता येण्याच्या संधी सर्वसामान्य समाजाजवळ कितपत आहेत, यावर त्या भाषेचे भवितव्य स्पष्ट होते. केवळ साहित्य, कला आणि संस्कृती यांची भाषा बनून तिचे भवितव्य उज्वल राहतेच असे नाही. तंत्रज्ञानातला अगदी प्राथमिक भाग जरी शिकवायचा असला तरी त्याला प्रतिशब्द मराठीमध्ये नाहीत. सुलभ शब्दसंपदा मराठीकडे असायला हवी.

मराठी भाषकांचे राज्य येऊनही मराठी भाषेला सन्मानाचे स्थान मिळनासे झाले आहे. १ मे १९६० साली महाराष्ट्राच्या स्थापनेनंतर निव्वळ कर्तव्यकर्म म्हणून १४ फेब्रुवारी १९६४ रोजी मराठी ही 'राजभाषा' राहिल, असा निर्णय घेण्यात आला. शिवसेना भाजप युतीचे सरकार आल्यावर १९९५ मध्ये मराठी भाषेच्या सक्तीची अधिसूचना काढण्यात आली. कारभार इंग्रजीतून आणि नावापुरता राजभाषेचा दर्जा असा प्रकार मराठीविषयी होत आहे. राज्यकर्त्यांची ही निती लक्षात घेऊन १९८९ साली मुंबईत भरलेल्या जागतिक मराठी परिषदेत अध्यक्षीय भाषण करताना ज्ञानपीठ पुरस्कार विजेते वि. वा. शिरवाडकर राज्यसरकारच्या मराठी भाषेच्या उदासिन वृत्तीवर घणाघात करताना म्हणाले की, 'कागदोपत्री मराठी भाषा ही राजभाषा झालेली आहे. पण व्यवहारात तिचा हा अधिकार फारसा मान्य झालेला दिसत नाही. डोक्यावर मुकुट आणि अंगावर फाटके कपडे अशा अवस्थेत ती मंत्रालयाच्या दाराशी उभी आहे. सरकारी आणि निमसरकारी संस्थांत मराठीला अद्यापी खालच्या मानेनच वावराव लागतं.' मराठी भाषेबद्दल अभिमान असणाऱ्या या कवीबद्दल आदरभाव व्यक्त करण्यासाठी त्यांच्या वाढदिवशी म्हणजे २७ फेब्रुवारीला 'मराठी भाषा दिन' म्हणून साजरा करण्याची कल्पना जागतिक मराठी परिषदेने

१९९७ सालापासून सुरु केली आहे आणि आता २०१३ पासून हा दिवस 'मराठी भाषा गौरव दिन' म्हणून साजरा करण्याचे राज्य शासनाने ठरविले आहे. मराठी ही राज्याची मायबोली असली तरी महाराष्ट्रात हिंदी, उर्दू, सिंधी या भाषासुद्धा बोलल्या जातात. इतर भाषांचा सन्मान ठेऊन मराठीचा वापर वाढवायला हवा. सर्व शासकीय कार्यालये, विविध संस्थांचे व्यवहार, संवादमाध्यमांद्वारे मराठीचा वापर वाढायला पाहिजे. ज्यामुळे जनसामान्यांचा प्रत्यक्ष व्यवहारात सहभाग वाढेल. मराठीतून शासकीय, कार्यालयीन कामकाज झाल्यामुळे त्यांना ते कळेल परिणामी त्यांचा आत्मविश्वास वाढेल आणि ते मुख्य प्रवाहात येतील. मराठीला कोपण्यामध्ये बसावे लागणार नाही. साहित्य, नाटक आणि संगीत यामुळे मराठी भाषा ही समृद्ध झाली आहे. संवाद माध्यमांद्वारे तिचा वापर वाढला तर ती अधिक चैतन्यमय होईल.

मराठी भाषा विकासाच्या दृष्टीने काही प्रयत्न होत आहेत. राज्यात २९ नोव्हेंबर २०१० रोजी स्वतंत्र मराठी भाषा विभाग स्थापन करण्यात आला. या विभागाच्या अधिपत्याखाली भाषा संचालनालय, राज्य मराठी भाषा विकास संस्था, महाराष्ट्र राज्य मराठी साहित्य व संस्कृती मंडळ आणि मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ या संस्था आणण्यात आल्या. त्यामुळे या विभागाच्या कामाचा व्याप आणि पसारा वाढलेला आहे. राज्याचे पुढील पंचवीस वर्षांचे मराठी भाषा धोरण ठरविण्यासाठी डॉ. नागनाथ कोतापळे यांच्या अध्यक्षतेखाली एक सल्लागार समिती स्थापन करण्यात आली आहे. या समितीने या आधीच काही महत्त्वपूर्ण ठराव केले आहेत. त्यात सर्व विद्यापीठ स्तरावर व सर्व विद्याशाखांमध्ये मराठी भाषेचा किमान एक अभ्यासक्रम उत्तीर्ण होणे अनिवार्य करणे आणि राज्यातील सीबीएसई, आयसीएसई च्या शाळांमध्ये मराठी अभ्यासक्रम अनिवार्य करणे यासारख्या ठरावांचा समावेश करण्यात आला आहे.

शासनाच्या आणखी काही धोरणांचा विचार करणेही महत्त्वाचे आहे. जसे राज्यात २००४ पासून मराठी शाळांना मान्यता दिली जात नाही. २००८ ते २०११ या तीन वर्षांच्या कालावधीत नव्याने माध्यमिक व प्राथमिक शाळांची कळचेपी करताना सरकारने ८३५ इंग्रजी शाळांना परवानगी दिली. मराठी शाळा काढणे हा जणूकाही गुन्हाच ठरू लागला आहे. मराठी शाळा सुरु ठेवणाऱ्या संस्थाचालकांविरुद्ध त्यांच्या शाळा अनधिकृत ठरवून फौजदारी स्वरूपाचे फसवणुकीचे गुन्हे दाखल केले गेले आहेत. विनापरवाना सुरु करण्यात आलेल्या मराठी शाळांना अनधिकृत ठरवू नये तसेच विनाअनुदान तत्त्वावर मराठी शाळांना मान्यता देणारा कायदा लवकरातलवकर मंजूर करावा, यासाठी प्रयत्न होणे आवश्यक आहे. कारण आज ग्रामीण भागात वाढणाऱ्या इंग्रजी शाळा आणि त्या शाळांमध्ये वाढणारे प्रवेशांचे प्रमाण पाहता ही बाब चिंतनीय आहे. तपशीलात जावून विचार करता हा प्रश्न केवळ इंग्रजीच्या समोर मराठीच्या अस्तित्वाचाच नाहीतर बहुजनांना मुख्य प्रवाहात आणायचे का नाही असा आहे. पर्यायाने समाजाच्या विकासाचा आहे.

आजचे युग हे जागतिकीकरणचे आहे. जागतिकीकरण जसजसे गतिमान होईल, तसतसे त्या संघर्षात बरेच काही हरवणार आहे आणि बरेच काही नव्याने गवसणारही आहे. नवे ज्ञान आणि तंत्रज्ञान त्याची एक भाषा घेऊन समोर येत असते. या नव्या प्रवाहात अनेक भाषांना मरणकळा येत आहेत. युनेस्कोने केलेल्या एका पाहणीनुसार जगभरात सुमारे सात हजार भाषा असल्या तरी प्रत्येकी दोन आठवड्याला एक भाषा मृत ठरत आहे. भारतात सातशे पन्नास भाषा व साठ लिपी असल्याचा शोध डॉ. गणेश देवी यांनी लावला आहे. तर युनेस्कोने केलेल्या पाहणीनुसार सुमारे एकशे सत्तर भारतीय भाषा मरणाच्या उंबरठ्यावर उभ्या असलेल्या आढळल्या. यात पुन्हा लिपी असलेल्या आणि नसलेल्या भाषांचा समावेश आहे. आपले भाषावैविध्य इंग्रजीला पुरुन उरणारे असले तरी जागतिकीकरणाचा प्रचंड परिणाम या वैविध्यावर होतो आहे. एखादी भाषा जास्त लोक बोलतात पण तिला लिपी नसेल तर ती ज्ञानवाहक होऊ शकत नाही. मराठीच्या संदर्भात असे म्हणता येईल की तिला जागतिकीकरणाच्या आजच्या युगात टिकवून ठेवायचे असेल तर ती जास्तीत जास्त ज्ञानवाहक कशी होईल याचा विचार व्हायला पाहिजे. मराठी भाषेचे सामर्थ्य वाढावे यासाठी पुरेशी इच्छाशक्तीआमच्याजवळ असणे आवश्यक आहे. तसेच भाषेचा प्रश्न ज्ञानव्यवहाराशी संबंधित आहे याचीही जाणीव आम्ही ठेवणे जरूरीचे आहे. प्राथमिक स्तरावर शिक्षण हे मराठीतून घेणे विद्यार्थ्यांच्या आकलन क्षमतेच्या दृष्टीने महत्त्वाचे ठरते. तसेच मातृभाषेतून शिक्षण घेतल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या मनात शाळेविषयी आणि ज्ञानाविषयी आत्मियता वाढायला मदत होते. जगामध्ये आज हजारो भाषा बोलल्या जातात वा लिहिल्या जातात. 'युनिकोड' चे तत्वज्ञान जगापुढे आले. त्यावेळेला हे लक्षात आले की, या सर्व लिप्यांचे सहअस्तित्व जर संगणकावर निर्माण करायचे असेल तर त्या सर्व लिप्यांचे 'कोडीफिकेशन' हे एका पटामध्ये - कीबोर्डमध्ये करायला पाहिजे. युनिकोड प्रकल्प ज्यावेळेला सुरु झाला त्यावेळेला मार्कडेव्हिस यांनी 'अॅपल कंपनीचा राजीनामा देऊन 'युनिकोड फाऊंडेशन' तयार केले. या माणसाने भाषांची आणि लिप्यांची अव्याहत सेवा करण्यासाठी आपले संबंध जीवन समर्पित केले. त्यांनी जो प्रचंड प्रकल्प राबवला त्यातून असे स्पष्ट झाले की, इंग्रजीच नाही तर जगातल्या हजारो लिप्या म्हणजे पर्यायाने त्या भाषा आता संगणकावर व्यवहार करू शकतील.

हा प्रचंड मोठा मराठी भाषक लोकांचा गट आहे. मराठी भाषकांचा एवढा मोठा समूह संगणक, मोबाईल फोन, टॅब्लेट व तत्सम तंत्रज्ञानाचा वापर करून मराठीतून दैनंदिन व इतर व्यवहार करण्यासाठी इच्छूक असेल तर तंत्रज्ञानासाठी ती एक मोठी बाजारपेठ उपलब्ध होऊ शकते. त्यामुळे तंत्रज्ञान देणाऱ्या कंपन्या मराठी भाषेचा वापर तंत्रज्ञानातून सुलभ करण्यासाठी तयार असणार आहेत, हे लक्षात घ्यायला हवे. त्यामुळेच माहिती तंत्रज्ञान उद्योगाने असा विचार केला की, जगातल्या १९ व्या क्रमाकांचे हे लोक आहेत. त्यांना काम्युटरवर मराठीचा वापर करता आला नाही तर आमचे तंत्रज्ञान त्या बाजारपेठेत खपणार नाही. त्यामुळे युनिकोडवर मराठी आणली गेली. त्याप्रमाणे सर्व संगणक उत्पादकांनी ते प्रमाण म्हणून स्वीकारले. त्याच्यामुळेच जागतिक बाजारातला कुठलाही संगणक हा आज मराठी भाषेत सहज वापरण्यासाठी सिद्ध आहे. याचाच अर्थ तंत्रज्ञान हे आपल्याला एक प्रकारचे व्यासपीठ देत आहे. तंत्रज्ञान मराठीवर आक्रमण करत आहे, हा दृष्टिकोन चुकीचा आहे. आपली मानसिकता आणि दृष्टिकोन बदलण्याची आवश्यकता आहे. ज्ञानाचे मराठीतील स्रोत सर्वसामान्यांपर्यंततंत्रज्ञानामार्फत उपलब्ध होऊ शकतात. सर्वसामान्यांच्या दृष्टीने तंत्रज्ञानाने दिलेली ही फार मोठी गोष्ट आहे. मराठीच्या अस्तित्वाला असलेल्या इंग्रजीच्या आव्हानाचा विचार करताना तंत्रज्ञानाच्या प्रभावाला दोष देत बसणे योग्य होणार नाही. आज गुगलसारखी कंपनीही मराठीच्या सेवेला

उपस्थित झाली आहे. आज गुगल अॅडव्हॉन्स सर्च वर भाषा मराठीवर मराठीतले सगळे सर्च रिझल्ट उपलब्ध आहेत. हे आपोआप घडले नाही. ज्यावेळेला हजारो मराठी लोकांनी मराठीमधून 'ब्लॉग' वापरायला मोठ्या प्रमाणावर सुरुवात केली, आपली पोर्टल्स मराठीतून तयार करायला सुरुवात केली, आपल्या वेबसाईट्स मराठीतून तयार व्हायला लागल्या त्यावेळी हे परिवर्तन घडत गेले. आमचे पोर्टल मराठीत आहे आणि जर गुगलमधून ते सर्च होत नसेल तर त्यामध्ये गुगलचा कमीपणा आहे. आज निरनिराळ्या ब्लॉगच्या माध्यमातून विविध देशातील हजारो मराठी माणसे एकमेकांना भेटत आहेत हे प्रमाण आपण वाढवायला हवे. याचाच अर्थ मराठीच्या अस्तित्वाचा प्रश्न तंत्रज्ञानाच्या उपलब्धतेपेक्षा जास्त आपल्या मानसिकतेचा आहे.

तंत्रज्ञानाच्या बाबतीत मराठीचा वापर जसा वाढायला हवा, त्याचप्रमाणे बहुजनांना मुख्य प्रवाहात आणायचे असेल तर राजकीय, आर्थिक, प्रशासकीय सर्व व्यवहार मराठीतून व्हायला हवे. आज शासकीय व्यवहाराची भाषा मराठी झाली असली तरी साध्या सोप्या आणि निरनिराळ्या ब्लॉगच्या माध्यमातून विविध देशातील हजारो मराठी माणसे एकमेकांना भेटत आहेत. हे प्रमाण आपण वाढवायला हवे. याचाच अर्थ मराठीच्या अस्तित्वाचा प्रश्न तंत्रज्ञानाच्या उपलब्धतेपेक्षा जास्त आपल्या मानसिकतेचा आहे. तंत्रज्ञानाच्या बाबतीत मराठीचा वापर जसा वाढायला हवा त्याप्रमाणे बहुजनांना मुख्य प्रवाहात आणायचे असेल तर राजकीय, आर्थिक, प्रशासकीय, सर्वच व्यवहार मराठीतून व्हायला हवेत. आज शासकीय व्यवहाराची भाषा मराठी झाली असली तरी साध्या सोप्या मराठी भाषेतील शब्दांपेक्षा संस्कृतप्रचुर किंवा संस्कृतोद्भव अशा दुर्बोध व उच्चारायला अवघड अशा शब्दांचा वापर केला जातो. सहजपणे जिभेवर रूढतील आणि अर्थबोध होईल अशा शब्दांचा उपयोग करायला हवा. त्याचप्रमाणे जर एखाद्या क्षेत्रामध्ये, व्यवहारामध्ये, एखाद्या तंत्रामध्ये वा कौशल्यामध्ये पारंगत व्हायचे असेल तर आपल्याला सफाईदार इंग्रजी येणे आवश्यक आहे, असा जो समज आम्ही करून घेतला आहे, तो दूर करायला हवा. कारण त्यामुळेच इंग्रजीचा प्रभाव आमच्या शालेय शिक्षणावर आज वाढत आहे. त्यातही इंग्रजी अध्यापनामागे एक मुलभूत चूक होत आहे. ज्या पद्धतीने शाळांमध्ये इंग्रजी शिकविली जाते, ती भाषा शिकविण्याच्या दृष्टीने अत्यंत अशास्त्रीय अशी पद्धत आहे. आमच्या इंग्रजी माध्यमांच्या शाळांमध्ये इंग्रजी हा विषय संभाषणकेंद्री नसून व्याकरणकेंद्री बनविण्यात आला आहे. शिक्षक सामान्यतः इंग्रजीतून बोलून कधीच शिकवत नाहीत. ते विद्यार्थ्यांशी मराठीतून संभाषण करतात, म्हणून मुलेही इंग्रजी बोलू शकत नाहीत इंग्रजी भाषा आत्मसात करणे ही चुकीची वा अयोग्य गोष्ट नाही. उलट एकापेक्षा अधिक भाषा अवगत असायलाच हव्यात. व्यक्ती हा बहुभाषक असावाच. पण इतर भाषा अंगीकारत असताना मराठीला गौण लेखणे चुकीचे आहे. 'भाषेचे प्रश्न हे इतर प्रश्नांच्या मानाने गौण आहेत, दुय्यम स्वरूपाचे आहेत ही कल्पनाच मुळात बरोबर नाही. भाषा हे समाजाच्या जीवन विकासासाठी आधारभूत आणि सनातन असे तत्त्व आहे. भाषा जेव्हा नष्ट होते तेव्हा समाजाचे अस्तित्त्वच समाप्त होते', मानवी जीवनात भाषेचे महत्त्व विशद करणारे हे विचार कुसुमाग्रज यांनी १९६४ मध्ये गोव्यात भरलेल्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या व्यासपीठावरून मांडले होते. मराठी भाषक समाजाच्या विकासासाठी, अस्तित्त्वासाठी आणि संस्कृतीरक्षणासाठी मराठीला अग्रस्थान देणे, तिला समृद्ध करणे आवश्यक आहे.

आज चांदगापासून बांधारपर्यंत मराठी भाषेचा विस्तार झाला आहे. मराठी बोलणारा माणूस अरबी समुद्रानजिकच्या कोकणापासून ते झाडीपट्टी समजल्या जाणाऱ्या छत्तीसगडच्या सीमेपर्यंत आहे. या लोकांनी बोलीतून भाषा समृद्ध केली आहे. भाषेला नवे पैलू पाडायचे असेल तर अनेक भाषेतील शब्द मराठीने स्वीकारले पाहिजे. आज संवादमाध्यमे वाढली आहेत. कलाक्षेत्राचा विस्तार झाला आहे. टी. व्ही., रेडिओ, इंटरनेट व ऑनलाईन यांसारख्या संवादमाध्यमांतून भाषा समृद्ध कशी होईल यादृष्टीने प्रयत्न व्हायला हवा. मराठी भाषेच्या विकासाच्या दृष्टीने या क्षेत्रांचा उपयोग करून घेणे आज आवश्यक आहे. इंग्रजी भाषा हा आमच्या प्रगतीच्या आणि मराठीच्या प्रगतीच्या मार्गातला अडसर होऊ शकत नाही. तंत्रज्ञान तशा दृष्टीने प्रगत होत आहे. या तंत्रज्ञानाच्या संदर्भात आमची मराठी मानसिकता बदलली पाहिजे. ती कालानुरूप कशी होईल याचा विचार केला पाहिजे. यासाठी आम्ही प्रत्येक व्यवहार मराठीतून करण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. बाजारात, शाळेत, महाविद्यालयात, ऑफिसमध्ये, कोर्टात, सरकारी कार्यालयात, दवाखान्यात मराठीतून बोलले पाहिजे. मराठीतून एसेमेस, चॅट करणे, इ-मेल, ब्लॉग, व्हिडिओ व्हायलर व्यवहार केला पाहिजे. घरामध्ये बोलताना, मुलांशी बोलताना मराठीतून बोलायला हवे. स्वतःला मराठीतून व्यक्त करायला हवे. मराठी भाषेच्या समृद्धीसाठी जे जे श्रेयस्कर ठरेल ते करण्याचा मराठी भाषकाकडून प्रयत्न होणे आवश्यक आहे.

संदर्भ सूची :

- १) भाषाविवेक : मंगेश विठ्ठल राजाध्यक्ष
- २) लोकमत, अकोला, ९ फेब्रुवारी २०१३
- ३) पुण्यनगरी, अकोला, २७ फेब्रुवारी २०१३